

אמת ואמונה / חובב יחיאלי

ליקוטי מוהר"ן קמא, תורה נ"א

תורה נ"א בליקוטי מוהר"ן עוסקת במשמעות הפנימית של דברי אמת. כדרכו של רבי נחמן, התורה בנויה למופת ומשולבת בדרשנות מופלאה, ויש לה משמעויות קיומיות חדות ומדויקות. התורה נוגעת במערכת היחסים של האדם עם עצמו, עם אלוהיו ועם סביבתו, ובסופה נותנת תובנה משמעותית מבחינתי למערכת יחסים של מחנך ומתחנך. מאמר זה הוא מעין פירוש מלווה לתורה זו, פסקא אחר פסקא, בתקווה שיהיו הדברים "דברי שלום ואמת", ושנזכה את עצמנו להגיע לנבואתו של זכריה: "אַלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דְבָרוֹ אֱמֶת אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שְׁלוֹם שְׁפָטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם".

אמר רבי עקיבא כְּשֶׁאַתֶּם מְגִיעִין לְאַבְנֵי שֵׁשׁ טְהוֹר, אַל תֹּאמְרוּ מִיָּם מִיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: "דְּבַר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנִגַּד עֵינַי".

התורה פותחת במשפט הלקוח מסיפור "ארבעה נכנסו לפרדס"¹, שהוא מסיפורי היסוד של תורת הסוד והדבקות. משפט זה הוא שיאו של הסיפור, הוא הוא הסוד שמבדיל את ר' עקיבא ש"נכנס ויצא בשלום" מחבריו שנפגעו בצורה זו או אחרת. כאן נמצא המפתח להגיע אל ליבו של הגן הנעול. הפתיחה במשפט זה מציבה רף ציפיות גבוה מאד עוד לפני פתיחת דבריו של ר' נחמן, אלא שכדרכו של ר' נחמן הוא אינו מתייחס למשפט הפתיחה בתחילת דבריו אלא רק לקראת סוף התורה.

כִּי הִשְׁקָר מְזִיק לְעֵינַיִם בְּגִשְׁמִיּוֹת וּבְרוּחָנִיּוֹת, בְּבַחֲיִנַת: "וּמִשְׁקָרוֹת עֵינַיִם". כִּי כְּשֶׁהָעֵינַיִם כִּהוּת הֵם מִשְׁקָרִין, שְׂאִינָם מִרְאִין הַדְּבַר כְּמוֹת שֶׁהוּא. כְּגוֹן עַל דְּבַר גְּדוֹל מִרְאָה שֶׁהוּא קָטָן, וְעַל אֶחָד שֶׁהוּא שָׂנִים, הִפְךָ מִן הָאֱמֶת. כִּי הָעֵינַיִם נַעֲשׂוּ כִּהוּת מִן הַדְּמִעוֹת, כְּמֵאֲמַר חֲכָמֵינוּ, זְכוּרֵנָם לְבִרְכָה: "וְשָׁבוּ הָעֵבִים אֶתֶר הַגֶּשֶׁם", יְזַה הָרְאוֹת שֶׁהוֹלֵךְ אֶתֶר הַבְּכִי. וְדָמְעוֹת הֵן מְמוֹתְרֵי הַמְּרָה שְׁחוֹרָה, שֶׁהִטְבַּע דוֹחָה אוֹתָם לַחוּץ דֶּרֶךְ הָעֵינַיִם. וְהַמְּרָה שְׁחוֹרָה, הִיא שׂוֹאֵבֶת מֵעֲכִירַת הַדְּמִים. וְעֲכִירַת

¹ בבלי חגיגה יד ע"ב.

הַדְּמִים, הוּא עַל-יְדֵי הַשֶּׁקֶר. כִּי אִי אֶפְשָׁר לְדַבֵּר שֶׁקֶר, עַד שֶׁיַּעֲכֹר אֶת דְּמִיו. וְאָמַת אִי אֶפְשָׁר לְדַבֵּר, כִּי-אִם כְּשֶׁמְזַנֵּף מִקֶּדֶם אֶת הַדְּמִים. כִּי עֶקֶר הַדְּבֹר הוּא הַנֶּפֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: "נִפְשֵׁי יִצְאָה בְּדַבְרוֹ". וְהַנֶּפֶשׁ הוּא הַדָּם, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: "כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ". נִמְצָא כְּשֶׁאֹמֵר שֶׁקֶר יֵשׁ לוֹ עֲכִירַת הַדְּמִים וּמִזֶּה בָּאָה הַמְּרָה שְׁחוּרָה. וּמִמּוֹתֵרֵי הַמְּרָה שְׁחוּרָה נִתְּהוּ הַדְּמָעוֹת, וְעַל-יְדֵי-זֶה הָעֵינַיִם כְּהוֹת: "הַקֶּטְפִים מְלוּחַ עֲלֵי שִׁיחַ", "מְלוּחַ", זֶה בְּחִינַת דְּמָעוֹת, שֶׁהֵם מֵיִם מְלוּחִים, שְׂבָא עַל-יְדֵי שִׁיחָה.

ר' נחמן מתאר את לולאת השקר - כשאדם משקר דמו נעכר, ומכך נוצרת המרה השחורה והדמעות, שמראות לאדם מציאות מעוותת וגורמות לו לשקר, וחוזר חלילה. כשם שעבירה גוררת עבירה כך שקר גורר שקר, לא כעונש אלא כתוצאה ישירה. מי שמשקר פעם אחת במודע לא יכול לראות יותר את האמת, והשקר הופך להיות חלק מדמו, המזוון של דיבורו. כדי לכסות על שקר אחד יש צורך בעוד שקרים, כדי שיכסו את הפער בין המציאות השקרית ובין המציאות האמיתית. אין דבר כזה 'לשקר', צריך ממש ליצור מציאות 'אמיתית' אחרת, שההיגדים בה הם אמת אחד כלפי השני, והשקר היחיד הוא ביחס בין המציאות השקרית למציאות האמיתית. אדם שרוצה לנמק היעדרות בלתי מוצדקת צריך לבנות סיפור כסוי מדויק ואמיתי, שהשקר היחיד בו הוא שסיפור זה לא קרה במציאות.

וְזֶה בְּחִינַת 'אֵל תֹּאמְרוּ מַיִם מַיִם', שֶׁהוּא אֲזִהְרָה עַל שֶׁקֶר. (כְּמוֹ שֶׁסִּים שֵׁם שְׁנֵאָמַר: "דַּבֵּר שֶׁקֶרִים לֹא יִכּוֹן" וְכוּ'): 'מַיִם מַיִם', הֵם בְּחִינַת שֶׁקֶר, שֶׁהוּא בְּחִינַת דְּמָעוֹת, שֶׁהֵם מַיִם מְלוּחִים. כִּי הַשׁוֹתָה מַיִם, מְרַנֶּה צְמָאוֹנוֹ, אֵף הַשׁוֹתָה מַיִם מְלוּחִים, לֹא דֵי שְׂאִינוֹ מְרַנֶּה צְמָאוֹנוֹ, אֲלָא שְׂמוּסִיף צְמָאוֹן עַל צְמָאוֹנוֹ, עַד שֶׁצְּרִיף לְשִׁתּוֹת מַיִם אַחֲרֵים, לְכַבּוֹת צְמָאוֹנוֹ. וְעַל-כֵּן נִקְרָא הַשֶּׁקֶר, 'מַיִם מַיִם'. וְזֶהוּ 'אֵל תֹּאמְרוּ מַיִם מַיִם', שֶׁהוּא הַשֶּׁקֶר, שְׁנֵאָמַר: "דַּבֵּר שֶׁקֶרִים לֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינַי".

במשפטים אלו מבאר ר' נחמן חלק ממשפט הפתיחה לתורה, אך זהו ביאור לשוני בלבד ולא הסבר מהותי. אין במשפטים אלו הסבר להיגיון שמאחורי דברי ר' עקיבא, אלא ביאור ראשוני לדבריו הסתומים של ר' עקיבא, כך שהביטוי "מים מים" משמעו מים הגורמים לעוד מים. כשאדם צמא לא מספיק לו לשתות מים, וצריך להיזהר שהמים לא יהיו מלווחים. שתיית מים

מלוחים לא רק שאינה מרווה את צימאון האדם, אלא היא מוסיפה צימאון על צימאוננו.

בדומה לכך המציאות מעלה בנו שאלות רבות, והשקר והאמת מהווים תשובות אפשריות. אלא שתשובה לא אמיתית אינה עונה על השאלה, ואף מעוררת צמאון גדול יותר. זוהי לולאת השקר שתוארה לעיל, הרכבת שכל קרונותיה מושכים זה את זה, ומובילים את האדם לתהום השקר.

לולאה זו אינה ייחודית לדיבור שקרי, ולמעשה כל 'עלמא דשיקרא' מורכב מלולאות לולאות - העשיר מתעשר בזכות כספו, והעני נהיה עני יותר בגלל הכסף שאין לו; "תן לחכם ויחכם עוד", אך הבורר בטיפשותו ישאר.

איך משתחררים מלולאת השקר?

והתהוות השקר, שהוא הרע, שהוא הטמאה, הוא מחמת הרחוק מאחד. כי הרע הוא נגדיית, למשל, כל מה שהוא נגד רצונו של אדם הוא רע. ובאחד אין שיף נגדיית, אלא כלו טוב: 'ביום ההוא יהיה ה' אחד וכו', שיהיה כלו הטוב והמיטיב, כי באחד אין שיף רע, כי יהיה אז כלו אחד, כלו טוב.

כי אמת הוא אחד, למשל, על כלי כסף כשאומרים עליו שהוא כלי כסף, הוא האמת אבל כשאומרים עליו שהוא כלי זהב, הוא שקר. נמצא שהאמת הוא אחד, כי אי אפשר לומר אמת רק שהוא כלי כסף לא יותר. אבל השקר הוא הרבה, כי אפשר לומר שהוא כלי זהב, וכלי נחשת ושאר שמות. נמצא שהשקר הוא בכחינת, "בקשו חשבנות רבים".

לפני שר' נחמן פונה לטיפול בסימפטומים של השקר, הוא מסביר מהו שורש תופעת השקר. יש כאן זיהוי בין שלשה מושגים שלילים - שקר, רוע וטומאה. המשותף לכולם הוא היותם מושגים נגדיים, הרע הוא העדר הטוב, הטומאה היא העדר החיים והשקר הוא העדר האמת. ר' נחמן רואה בנגדיות את מהותם של מושגים אלו, הם נולדים מן הפיצול והריחוק. אדם שמשקר מבקש להסתיר את האני האמיתי שלו, יהיה אשר יהיה, מתוך הנחה שהשומע לא יקבל את אותו 'אני אמיתי' כפי שהוא. הנחה זו טומנת בחובה פיצול בין האני האמיתי של הדובר לאני האמיתי של השומע, שאינו מאפשר להם להידבר בשיח אמיתי. כלומר, השקר אינו יוצר פיצול אלא הוא תוצאה של פיצול עמוק; בעזרת השקר נוצרת אחדות מדומה בין הדובר והשומע,

שמהווה ניסיון לכסות על ריחוק גדול ומהותי ביניהם. יש לדייק כי מדובר על הריחוק 'מֵאֶתְד' ולא על הריחוק מ'האחד', הבעיה ברוע, בטומאה ובשקר אינה אי-היותם טוב ואמת,² אלא ריחוקם מהם. המוקד אינו בסטייה מן הדבר הנכון אלא על עצם הריחוק מאחדות. במושגי המשל המובא, האומר 'כלי זהב' על כלי כסף משקר, לא מפני שלא הגדיר נכון את החומר ממנו נוצר הכלי, אלא מפני שהוא מתרחק מהכלי. הדיבור האמיתי מסוגל לאחד, ולגשר על פערים, ואילו הדיבור הלא אמיתי מנציח את הפער בין הדיבור והמציאות. בסוף קטע זה מוזכר הפסוק מקהלת: "לבד ראה זה מצאתי אשר עשה הא-להים את האדם ישר והמה ביקשו חשבונות רבים"³. אמנם ר' נחמן מתייחס רק לסיפא של הפסוק, אך ברור כי כוונתו להקשר הכללי האומר כי האדם נברא אמיתי וישר, וכל השקר הוא מציאות שבני האדם יצרו מתוך חיפוש אחר "חשבונות רבים". חשבונות אלו הם המניעים והאינטרסים שמבקשים לבא לידי ביטוי בדיבור, ומסתתרים בתוכו היטב כדי שלא יחשפו את עצמם (הסב-טקסט). האינטרסנטיות היא היא הריחוק בין האנשים, החתירה לממש את שאיפותי האישיות מבלי להתחשב בשאיפותיו של האחר. השקר הוא מכשירו הגדול והיעיל של האינטרסנט, שדואג להציג אחדות מזויפת בינו ובין הנמען, כשבפועל דבריו מכוונים להשגת שאיפותיו האישיות בלבד (ויתכן שאף על חשבונות של הנמען).

וּבְשִׁבִיל זֶה לְעֵתִיד לְבֹא יִתְבַּטֵּל הָרָע, וְיִתְבַּטֵּל הַהֲתַנַּגְדוּת, וְיִתְבַּטֵּל הַדְּמָעוּת, כְּמוֹ שֶׁפָּתוּב: "לֹא יִרְעוּ" וְכוּ', הֵינּוּ בְּטוֹל הָרָע. וּכְתִיב: "וְגַר זָאב עִם כְּבִישׁ וְנִמְר עִם גְּדִי" וְכוּ', הֵינּוּ בְּחִינַת בְּטוֹל הַהֲתַנַּגְדוּת: "וּמַחָה ה' א-להים דְּמָעָה מֵעַל כָּל פְּנִים", הֵינּוּ בְּטוֹל הַדְּמָעוּת, שֶׁהֵם בְּחִינַת שֶׁקֶר כְּנִ"ל. כִּי אֵז "יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשִׁמוֹ אֶחָד", שֶׁהוּא כְּלוֹ טוֹב, כְּלוֹ אֱמֶת כְּנִ"ל. וְעַל-כֵּן לְעֵתִיד לְבֹא יִתְבַּטֵּל הַטְּמְאָה, כְּמוֹ שֶׁפָּתוּב:

² בתיאורו לאחדות משתמש ר' נחמן במושגים 'אמת' ו'טוב' אך לא מציג מושג מתוקן לטומאה. ניסוח זה אינו בכדי, ובהמשך התורה הוא מבדיל את הטומאה והטהרה משאר הצמדים.

³ קהלת ז, כט.

”וְנָתַתְּ רוּחַ הַטְּמָאָה אֶעֱבִיר מִן הָאָרֶץ”: “מי יתן טהור מטמא לא אֶחָד”
 [פְּרוּשׁ שְׁעָר אַחִיזוֹת הַטְּהָרָה וְהַטְּמָאָה, הוּא מִבְּחִינַת הַתְּרַמְּקוּת
 מֵאֶחָד]:

קטע זה מתייחס לעתיד לבא, למציאות של ביטול השקר, אך אין זה קטע נחמה אלא הוכחה נוספת לטענה הראשית. העובדה כי לעתיד לבא יתבטלו שלשת המושגים השליליים, נובעת מתוך המציאות האחדותית שתתגלה - “ה' אחד ושמו אחד”, ומכאן מוכח כי השורש שלוש התופעות האלו הוא הריחוק.

מתיאור העתיד, שנראה כפתרון רחוק לבעיה הקיומית והיסודית של השקר בעלמא דשיקרא, עולה השאלה היסודית מי יצר את השקר הראשון, איך הגיע השקר הזה לעולם? חז"ל קבעו כי “צבת בצבת עשויה”⁴ עוד מימי הבריאה, האם גם ‘שקר בשקר עשוי’? האם השקר הוא כל כך יסודי עד שרק עולם אחר, עולם הבא, יכול לשחרר אותנו ממנו?

כִּי קָדַם הַבְּרִיאָה, כְּשֶׁהָיָה הַבְּרִיאָה בְּכַח, כְּבִיכּוּל, קָדַם שְׁהוּצִיא אֶל הַפְּעַל, הָיָה כְּלוֹ אֶחָד, וְכִלּוֹ אֶמֶת, וְכִלּוֹ טוֹב, וְכִלּוֹ קִדְשׁ. אֶפְלוּ שֵׁם טְהוֹר לֹא הָיָה שִׁיף לומר, כִּי טְהוֹר אֵין שִׁיף אֶלָּא כְּשִׁישׁ טְמָאָה, כְּמוֹ שִׁכְתוּב: “וּטְהַרְתֶּם מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם”. אֲבָל כְּשִׁכְלוּ אֶחָד, אֵין שֵׁם בְּחִינַת חֲשִׁבְנוֹת רַבִּים, שֶׁהוּא עָקֵר הָרַע וְהַטְּמָאָה כְּנִל. כִּי הַטְּהָרָה הוּא בְּחִינַת הַמְּצָע בֵּין הַקִּדְשׁ וְהַטְּמָאָה, שֶׁעַל יָדוֹ נִתְתַּקֵּן הַטְּמָאָה, כְּמוֹ שִׁכְתוּב: “וּטְהַרְתֶּם מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם”. וְהוּא בְּחִינַת הַבְּחִירָה, שֶׁהוּא מְצָע בֵּין שְׁנֵי דְבָרִים. וְזֶה אֵין שִׁיף קָדַם הַבְּרִיאָה, שְׁאֵז הָיָה כְּלוֹ אֶחָד. כִּי בְּאֶחָד אֵין שִׁיף בְּחִירָה, שֶׁהוּא בְּחִינַת הַטְּהָרָה.

לא רק העתיד, גם העבר היה אחד. אחד שהוא אמיתי וטוב וקדוש, אבל אי אפשר לומר עליו שהוא טהור. המונח טהור משמעו 'לא טמא', כך שהמונח החיובי הוא הנגדי לשלילי, בשונה משאר הצמדים בהם השלילה היא הנגדית לחיוב. המונח השלם וה'מקורי' במושגי הטומאה והטהרה הוא הקדושה, שהטומאה היא הריחוק ממנה, והטהרה היא ביטול הריחוק ממנה, אך עדיין

⁴ משנה אבות ה, ה.

לא היא עצמה. מושגיו של ר' נחמן מדויקים מבחינה הלכתית - כהן האוכל תרומה בטהרה אינו מתקדש כתוצאה מטהרתו אלא כתוצאה מאכילת התרומה, כך שטהרתו היא רק התנאי הבסיסי לאפשרות אכילת התרומה. בכל רגע נתון, אדם הוא טהור או טמא, וטהרתו אינה מעלה בפני עצמה, אלא מצב המאפשר לו לעלות בסולם הקדושה. ר' נחמן משווה זאת לבחירה, שהיא בפני עצמה אינה בעלת משקל חיובי או שלילי, אלא מאפשרת לבחור לבחור בטוב. יש לזכור שהבחירה מאפשרת גם לבחור ברע, כמו שמצב הטהרה מאפשר גם להיטמא. כלומר בניגוד לצמדים האחרים העומדים זה מול זה, במושגי הטומאה והקדושה יש מושג מתווך - טהרה, כך שהטומאה היא נגדית לקדושה, והטהרה מבטלת את הנגדיות של הטומאה ומאפשרת קדושה.

באחדות שקודם הבריאה לא היה מקום לבחירה, וגם לא לטומאה, וניתן לתארה רק במושגים מוחלטים - טוב, אמת, קדושה. מושגים שליליים אינם קיימים בעולם אחדותי, וגם לא מושגים מתווכים, שעניינים לתווך בין מושגים מוחלטים למושגים שליליים. אין צורך בתיווך כשאינן כל פיצול. אם העבר היה כולו אמת וטוב, והעתיד הוא כולו אמת וטוב, מניין נוצר השקר?

וְכִשְׁהוֹצִיא הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא אֶת הַבְּרִיאָה מִן הַכַּחַ אֶל הַפַּעַל, אָזִי נִתְּהוּהָ תִּכְף בְּחֵינַת הַטְּהָרָה. כִּי כִשְׁהוֹצִיא מִן הַכַּח אֶל הַפַּעַל, הָיָה שְׁנֵי דְבָרִים, בְּחֵינַת הָאֶחָד וְהַבְּרִיאָה. וְאִזּוּ שִׁיף בְּחִירָה, שֶׁהוּא בְּחֵינַת הַטְּהָרָה. שֶׁהוּא מְמַצֵּעַ בֵּין הָאֶחָד, כִּי הוּא סְמוּךְ לוֹ, וְעֵדִין לֹא הִגִּיעַ לְחִשְׁבֹנוֹת רַבִּים, שֶׁהֵיא הָרַע וְהַטְּמָאָה. אִךְ הוּא רָשָׁם וְסִמְּן עַל הַהִשְׁתַּלְשָׁלוֹת, שִׁיִּכַּל לְהִשְׁתַּלְשֵׁל וְיִגִּיעַ עַד שִׁיִּהְיֶה רַע וְטְמָאָה...⁵ וְכֵל

⁵ השמטנו בדברינו קטע קצר מן התורה: "ועל-כן כתוב בזהר (בראשית דף מ"ח): שְׁעָר אֲחִיזַת הַטְּמָאָה. מִסְטָרָא דְשְׁמָאֲלָא, כִּי הַטְּהָרָה מְרַמְזֶת שְׁנֵי טְמָאָה, וְהוּא סִמְּן שִׁישְׁתַּלְשֵׁל עַד שִׁיִּהְיֶה טְמָאָה. וְעַל-כֵּן אֶפְשָׁר לְזַכֵּר וּלְהַעֲלוֹת הַטְּמָאָה לְטְהָרָה, כִּי הִיא בְּעֵצְמָה נִשְׁתַּלְשָׁלָה מִטְהָרָה כְּמוֹ שְׁכַתוֹב: "וּטְהַרְתֶּם מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם" נִמְצָא שְׁעָר אֲחִיזַת הַטְּמָאָה, מִבְּחֵינַת הַטְּהָרָה, שֶׁהוּא בְּחֵינַת הַבְּחִירָה כִּי לְהַטְהָרָה הוּא בְּחֵינַת שְׁמָאל, בְּחֵינַת לְוִי (עֵיין זוהר קרח קע"ו): בְּחֵינַת: "וְטְהַרְתָּ אֶת בְּנֵי לְוִי" (עֵיין בב"ר ח), וְלְוִי הוּא בְּחֵינַת שְׁמָאל כִּיִּדוּעַ וְעַל-כֵּן עָקָר אֲחִיזַת הַטְּמָאָה הוּא מִבְּחֵינַת שְׁמָאלָא, כִּי שְׁמָאל הוּא בְּחֵינַת הַטְּהָרָה, שְׁמֵשֶׁם עָקָר אֲחִיזַת הַטְּמָאָה כִּי ל":

זה, הינו בְּחִינַת שְׂמַאל, בְּחִינַת טְהָרָה, בְּחִינַת הַבְּחִירָה, שְׂמִשָּׁם עֵקֶר
הַשְּׁתַּלְשָׁלוֹת הַטְּמֵאָה, שֶׁהוּא הָרַע וְהַהֲתַנְגְּדוֹת, בְּחִינַת שְׂקָר פְּנ"ל. אַחַר
הַבְּרִיאָה, אַחַר שִׁיזָא הַבְּרִיאָה מִכַּח אֶל הַפְּעַל. שְׂאֵז הָיָה כְּבִיכּוֹל שְׁנֵי
בְּחִינּוֹת, דִּהְיִנּוּ הָאֶחָד וְהַבְּרִיאָה וְכַפְּנ"ל. נִמְצָא שֶׁעֵקֶר אֲחִיזוֹת הַשְּׂקָר,
שֶׁהִיא הַטְּמֵאָה וְכו', הוּא מְחַמֵּת הָרַחוּק מֵאֶחָד פְּנ"ל, הֵינּוּ מְבַחֲשֵׁת
אַחַר הַבְּרִיאָה וְכַפְּנ"ל:

ר' נחמן מצביע על הרגע המדויק שבו נוצר המושג טהרה - הוצאת הבריאה
מן הכח אל הפועל. ברגע שיש בריאה ויש בורא כבר אין אחדות מוחלטת,
אלא אחדות מתוך בחירה. האחדות הראשונית אינה דורשת מאמץ, היא
מובנת מאליה, ואילו האחדות שלאחר רגע הבריאה היא אחדות שיש לשמר
אותה, שכן כבר יש אפשרות של פיצול. אף ש'האחד' ו'הבריאה' קרובים זה
לזה גם לאחר היציאה לפועל, קרבתם נוצרת מתוך בחירה ולא מתוך הכרח.

יש לדייק ולשים לב שלא מדובר על רגע הבריאה אלא על רגע יציאת
הבריאה מן הכח אל הפועל. כלומר, הבריאה אינה דבר חדש אלא משהו
שכבר היה קיים ב'אחד', כמו עובר הקיים בבטן אימו, ובריאתו אינה
מתודשת לגמרי אלא מוציאה את כוחותיו אל הפועל. בדרך זו מוצגת הוצאת
הבריאה מן הכח אל הפועל כתהליך טבעי, ולא כ'הימור' של הבורא או
כ'ניסיון' לברואים. כיון שמדובר בתהליך טבעי, יש לו תוצאה טבעית
והיובית - אחדות הבורא והבריאה לאחר הוצאתה לפועל, כשם שלאחר
לידתו של העובר מצבו הטבעי הוא להיות תלוי ואחדותי לגמרי עם אמו.

אם כן, בבריאה עצמה עוד לא היה כל מקום למושגי הטומאה והרוע, אלא
רק למושגי התיווך - הבחירה והטהרה. היווצרות הרע והטומאה עצמם היא
תוצאה של בקשת החשבונות הרבים מצד האדם. כלומר, כאשר 'רואה'
הבריאה שהאחדות כבר אינה מוחלטת היא 'מחפשת' אפשרויות נוספות, וכך
משתלשלים הדברים עד שיש רע וטומאה ממש. על דרך משל, מנצל העובר
את הפיכתו לתינוק, ומתנכר לאימו נגד כל חוקי הטבע. מצד האחד-הבורא
אין בבריאה כל פיצול או ריחוק, אלא מימוש טבעי של הקשר בצורה
מפותחת יותר, אך מצד הבריאה הקשר המפותח מאפשר לבחור האם בכלל
יהיה קשר. הוצאת הבריאה מן הכח אל הפועל לא יצרה את הרע, אלא

אפשרה לו להיווצר, והבריאה עצמה החליטה לממש את הבחירה בדרך של בחירה ברע והיפרדות, אך כאן כבר לא מדובר בתהליך טבעי. עד כאן תוארה לולאת השקר, מקורה בעבר והתפוגגותה בעתיד. עכשיו מגיע המקום לתאר את התיקון בהווה.

וְעַל יְדֵי הַשְּׁגָחַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, אֶפְלוּ אַחַר הַפְּעֻלָּה, שֶׁהוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא מִכַּח אֶל הַפְּעֵל, כָּל הַדְּבָרִים הֵם בְּאַחַדוֹת עֲמוֹ. וְהָרַע יוֹנֵק מִהַשְּׁאֵרַת הַהַשְּׁגָחָה, הֵינּוּ מֵאַחֲרֵי פְתֻחַת פְּיָדוּעַ (עֵינַי זוֹהַר חוֹקֵת קפ"ד:) וְהוּא רְחוּק מֵאַחַד. וְעַל-יְדֵי אֲמַת הַשְּׁגָחַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁפְּתוּב (תְּהִלִּים ק"א): "עֵינַי בְּנֶאֱמָנִי אֶרְצֶה". וְעַל-יְדֵי הַשְּׁקָר שֶׁהוּא הָרַע, מִסִּיר מִמֶּנּוּ הַשְּׁגָחַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁפְּתוּב (שָׁם): "דִּבֶּר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנַגֵּד עֵינָי", וְאֵינְךָ חֵיטּוֹ אֶלָּא מֵאַחֲרֵי פְתֻחָא.

השגחת ה' יתברך היא יחסו אל הבריאה לאחר יציאתה אל הפועל. אף שהבורא והבריאה כבר אינם אחד ממש, דואג הבורא לשמור על אחדות זו על ידי ההשגחה. גם הרע מקבל את כוחו מן ההשגחה, מן העובדה שיש משגיח הדואג לבריאה, אך לא בדרך ישירה אלא בדרך אגב. מהו חלקה של הבריאה בשמירת האחדות?

"ועל ידי אמת השגחת ה' יתברך עליו", כדי לשמור ולאפשר את ההשגחה מוכרח האדם לדבר אמת. א-להים ברא את האדם ישר, וכל הפער והריחוק בין הבורא לבריאה נוצר מבקשת חשבונות רבים, מהכנסת האינטרסנטיות אל תוך הדיבור. על כן התיקון הוא בחזרה אל האדם הישר, אל אמירת האמת כפי שהיא, מבלי להתחשב בהשפעתה עלי. אמירת אמת טהורה דורשת תנועה של שחרור הדיבור, עצירת כל הניסיונות להפעיל בעזרת דברי את העולם, מתוך הבנה שהאמת כשלעצמה צריכה להיאמר. בעברית משמש השורש ד.ב.ר. גם במשמעות של הנהגה - "דָּבַר אחד לדור ולא שני דְּבָרִין לדור"⁶, ומהותו של הדיבור היא ביכולתו להשפיע על המציאות. אמירת אמת אינה משחררת את הדיבור מיכולת הנהגה שלו, אלא משחררת אותו

⁶ בבלי סנהדרין ח ע"א.

מההנהגה הפרטית ומחברת אותו למקור ההנהגה העליון. בעזרת הדיבור אני מגלה כי יש דבר אחד לעולם, וזה לא אני. הבנה זו היא למעשה האמונה בבורא עולם, "אמת ואמונה", הידיעה כי יש מי שמנהיג את העולם, מאפשרת לי לשחרר את דברי מכל ניסיון להנהיג. שקר אינו רק לומר דבר לא נכון, אלא גם לומר דבר נכון עם הטיה מסוימת, עם התערבות אינטרסנטית. כשאני משקר אני מבקש ליצור מציאות חדשה שאותה אני מנהל, שהידיעות של הסובבים אותי יהיו תלויים ברצוני הפרטי, ובכך יאפשרו לי להוביל את המציאות כפי שנדמה לי היא צריכה להתנהל. האמת מאפשרת לדיבור להוות צינור להשגחת ה' יתברך, אם אני לא מערב בדברי נגיעות ורצונות פרטיים, מתגלה הרצון העליון בטהרתו. השקר הוא למעשה כפירה, כי אני סומך על השגחת ה' ואני מבקש ליטול את מושכות ההנהגה לידי. שכרון הכח הוא מן הגורמים המרכזיים של לולאת השקר - האדם המשקר בורא למעשה את עולמו כמו ידיו, ולאחר שהוא מתנסה בכך קשה לו לבחור להסיר מידי את המושכות.

נִמְצָא מִי שֶׁהוּא רוֹצֵה שְׂיִהְיֶה אַחַר הַיְשׁוּת וְהַפְּעֵלָה שֶׁהוֹצִיא מִכַּח אֶל
הַפְּעֵל, שְׂיִהְיֶה כְּלוֹ אֶחָד, שְׂיִהְיֶה אֵב וּבֵן כְּאֶחָד, כְּמוֹ שֶׁהָיָה מִקֶּדֶם
כְּשֶׁהָיָה בְּכַח, יִשְׁמַר עֲצָמוֹ מִשֶּׁקֶר, וְעַל-יְדֵי-זֶה הַשְּׁנִיחַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ
עָלָיו, וְנֹאזִי כְּלוֹ אֶחָד:

אמירת האמת מהווה פתרון למרחק בין הבורא והבריאה, ויתרה מזאת, פתרון לאחת מבעיות היסוד של האדם הפועל. הפער בין הישות לכוחה המקורי, הפער בין האב והבן, הוא הפער שבין כל מעשינו בפועל לבין הרעיון המקורי, בין הרצוי והמצוי. כל אדם מכיר את תחושת התסכול כאשר תוצאות המעשה רחוקות מהשאיפות שיצרו אותו כרחוק מזרח ממערב, או בצורה רחבה יותר כאשר הבן-התלמיד מתרחק מדרכו של אביו. הפתרון שמציג ר' נחמן לכל הפערים הוא לדבר אמת, לשמור על האחדות בכל מחיר. דיבור האמת מנתק אותנו מהשאיפות, שכן איננו יכולים להטות את הדיבור לכיוון שנרצה, ובכך מאפשר לשאיפות האמיתיות להתממש. האמת היא שחרור מכל המניעים והשארית התנועה לפיקוחו של ה' בלבד, להשגחתו, מתוך אמונה ש"רצונו כרצונך".

נקודה זו היא קריטית בכל מערכת של סמכות, כגון מערכת החינוך על כל שלוחותיה. המחנך מבקש להשפיע על דמותו של המתחנך, ולשם מטרה עליונה ונעלה זו הוא עלול להשתמש גם בתרמיות ומניפולציות - להציג למתחנך רק את הצדדים המוארים והחיוביים שבדמותו, להציג לו רק שיקולים שיובילו אותו 'לבחור' במסקנה הרצויה לפי דעתו של המחנך וכדומה. אין כל ספק שהמחנך עושה זאת מתוך מטרה שהמתחנך יתפתח בכיוונים הנכונים, ולא לשם אינטרסים אישיים, אך אי הבחירה בדיבור של אמת תוביל גם לשקריות בדמותו של המתחנך. המחנך לפי ר' נחמן הוא זה שמסוגל לדבר דברי אמת, תוך ידיעה ברורה שהאמת על כל היבטיה כוללת גם את האפשרות לבחור ברע, ולהשאיר את הבחירה בידיו של המתחנך מתוך אמונה בתלמיד ובמחנך העליון שזימן את המפגש החינוכי. המחנך אינו שומט את המושכות וגם אינו אוחז בהם בחזקה, אלא מחזיק בהן באמת. דווקא שחרור המושכות, המלווה בדיבורים של אמת, יאפשר לסוס לדהור אל היעד הנכון.

לפני שנפנה לסיומה של התורה, נחזור אל לולאת השקר שמתאר ר' נחמן בפתיחת התורה:

כִּי אִי אֶפְשָׁר לְדַבֵּר שֶׁקֶר, עַד שְׂיַעֲבֹר אֶת דְּמִיּוֹ וְאָמַת אִי אֶפְשָׁר לְדַבֵּר, כִּי-אִם קְשָׁמוּכָךְ מְקַדֵּם אֶת הַדְּמִים. כִּי עַקֵּר הַדְּבוּר הוּא הַנְּפֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: "נִפְשִׁי יִצְאָה בְּדַבְרוֹ" וְהַנְּפֶשׁ הוּא הַדָּם, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: "כִּי הַדָּם הוּא הַנְּפֶשׁ". נִמְצָא כִּשְׂאוּמֵר שֶׁקֶר יֵשׁ לוֹ עֲכִירַת הַדְּמִים, וּמִזֶּה בָּאָה הַמְרָה שְׁחוּרָה, וּמִמּוֹתְרֵי הַמְרָה שְׁחוּרָה נִתְהוּוּ הַדְּמָעוֹת, וְעַל-יְדֵי-זֶה הָעֵינִים פְּהוֹת: "הַקֵּטָפִים מְלוּחַ עֲלֵי שִׁיחַ", "מְלוּחַ", זֶה בְּחִינַת דְּמָעוֹת, שֶׁהֵם מֵים מְלוּחִים, שֶׁבָּא עַל-יְדֵי שִׁיחָה.

האמת כמו הדם היא הזרימה, נוזל החיים המניע את המערכת כולה, ואילו עכירות הדמים היא הכנסת גורמים זרים אל תוך אותו דיבור זורם. עכירות זו יוצרת את המרה השחורה, את העצבות הכובשת. במקום אחר אומר ר' נחמן

שהשמחה היא כאשר אדם יודע שכל מאורעותיו הן לטובתו, וזו היא בחינת מעין עולם הבא⁷. האדם המדבר אמת משחרר עצמו מניסיון לנווט את המאורעות, ומאמין שכל מאורעותיו הם לטובתו, וזהו מצב ממש של עולם הבא. גם שבת היא "מעין עולם הבא", דווקא משום ש"לא תעשה בו כל מלאכה", האדם משתחרר מהיומרה לעצב את המציאות ובכך זוכה להתענג על ה'.

לעומת זאת, האדם המשקר מגדיר את עצמו כישות עצמאית ומבקש להנהיג את העולם בעצמו, ובכך מתנתק מהבורא ומהשגחתו. אך האדם המשקר עתיד לגלות כי אין לו יכולת אמיתית להנהיג (או במילים אחרות שיש מנהיג אחר), ובכך מוביל האדם עצמו אל המרה השחורה והייאוש, כתוצאה מאותו פער מובנה בין השאיפות והמציאות. המרה השחורה מעכירה את הראיה, הופך את האדם לפסימי ומיואש, ועל ידי זה עיניו הולכות ורואות שחורות, עד שהמציאות עצמה נראית שחורה יותר ויותר. כאשר המציאות משחירה מבקש האדם לקחת את המצב בידיים או לפחות למעט את ההשפעות עליו, וזאת הוא מבקש לעשות ע"י השקר, שיחצוץ בינו ובין המציאות האמיתית.

לפי דבריו בהמשך התורה טוען ר' נחמן כי הפתרון נמצא בהתנהגות ההפוכה, התחברות למציאות כפי שהיא, ושמירת הדיבור מכל ניסיון לייפות את המציאות. רק על ידי אמירת האמת מאפשר האדם לבורא העולם להנהיג את המציאות. אם נתאר את התהליך ההפוך, הרי שכדי לדבר אמת צריך האדם לזכך את דמו, דהיינו לראות את עצמו כחלק מנוזל החיים המפעיל את העולם. מנקודה זו של שחרור הציפיות מהעולם יגיע האדם למצב של דיבור נקי מאינטרסנטיות, ומתוך כך לראיה מוכחת ואמיתית של המציאות, שתגביר אצלו את תודעת העולם האמיתי ומתוך כך את הדיבור האמיתי. התוצאה של תהליך זה לא תהיה עצבות ממצבו הנורא של העולם, אלא להיפך, שמחה גדולה של חיבור לימי שאמר והיה העולם, לבעל הבירה המנהיג את בירתו

⁷ ליקוטי מוהר"ן ד', א'.

בכל עת ובכל שעה. זוהי האמונה בטהרתה, הבאה לידי ביטוי באמירת האמת, האמונה שיש מי שמנהיג את העולם דרך דיבורי, ואיני צריך להפעיל כח בדברי.

וְזֶה שֶׁאָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, כְּשֶׁאַתֶּם מְגִיעִין לְאַבְנֵי שֵׁשׁ טְהוֹר. שֵׁשׁ טְהוֹר, הוּא בְּחִינַת אֲחֵר הַפְּעֵלָה, שֶׁהוּא יֵשׁ, וְאִזּוּ שֶׁיְדָ שֵׁם טְהוֹר כְּפִי"ל. אִם תִּרְצֶה שְׂיִהְיֶה כְּמוֹ קֶדֶם הַפְּעֵלָה שֶׁהָיָה בְּכַח, שְׂיִהְיֶה אָב וּבֶן כְּאַחַד. וְזֶהוּ, כְּשֶׁאַתֶּם מְגִיעִין לְאַבְנֵי. הוּא בְּחִינַת אָב וּבֶן כְּחֶדָא, שֶׁהוּא בְּחִינַת קֶדֶם הַבְּרִיאָה שֶׁהָיָה בְּכַח, שֶׁהָיָה הַכֹּל אֶחָד. שֵׁשׁ טְהוֹר, הוּא בְּחִינַת אֲחֵר הַפְּעֵלָה, שֶׁהוּא בְּחִינַת יְשׁוּת וְטְהָרָה. אִם תִּרְצוּ לְהִגִּיעַ שֵׁשׁ טְהוֹר, לְאַבְנֵי. אֵל תֹּאמְרוּ מִים מִים, הוּא בְּחִינַת שֶׁקֶר כְּפִי"ל. שֶׁנֶּאֱמַר: "דְּבַר שֶׁקֶרִים לֹא יִכּוֹן לְנַגֵּד עֵינָי", כִּי עַל-יְדֵי שֶׁקֶר הוּא מְסִיר מְעַלְיו הַשְּׂגָחַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהוּא רְחוּק מְאֹד. אֶף עַל-יְדֵי אֲמַת, הַשְּׂגָחַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עָלָיו. וְעַל-יְדֵי הַשְּׂגָחָה, כֹּל אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁהָיָה קֶדֶם הַבְּרִיאָה כְּפִי"ל:

כאן חוזר ר' נחמן אל משפט הפתיחה, ומפתיע כדרכו בפרשנות יצירתית. ר' עקיבא אומר לחבריו, שכשתרצו להגיע, ליצור מגע, בין המציאות האחדותית של האבן, האב-בן, למציאות החיצונית של השיש, ה'זה מה שיש', כך שהקשר יישאר טהור, אל תאמרו מים מים, שהוא ביטוי ללולאת השקר, כיוון ש"דבר שקרִים לא יכּוֹן לְנַגֵּד עֵינָי", לא ניתן להיות חלק מהשגחתו של הבורא מבלי לשחרר את הדיבור מניסיונות השקר שבו.

פרשנות מפליאה זו מעניקה עומק של משמעות למשפטו של ר' עקיבא. המפתח לפרדס, להבנת דרכי ההשגחה, הוא להיות חלק מהפרדס. האדם הדובר אמת יפגוש את הפרדס, את העולם הבא, בתוך העולם הזה על כל צעד ושעל, כיוון שהוא מחבר עצמו אל ההשגחה. לעומת זאת, מי שינסה להשתחרר מכבלי העולם הזה, עלמא דשיקרא, בניסיון להגיע אל הפרדס הטהור, לא יגיע לעולם, כיוון שבדרכו הוא מבקש להתנתק מן ההשגחה, ולהיות בעצמיותו בפרדס. בקשת העצמיות הזאת היא השקר הגדול מכולם, והיא אשר תרחיק אותו מן הפרדס.

בשולי הדברים נעיר כי לא בכדי ר' עקיבא הוא בעל המימרא. זהו ר' עקיבא שאינו נותן לדמעות לשטוף את עיניו כאשר הוא רואה שועל בבית קדשי הקדשים, אלא צוחק את המציאות מתוך הכרה שיש מי שמנהיג את העולם.

זהו ר' עקיבא שיצאה נשמתו באחד, באחדות העליונה הזורמת, דווקא כאשר המציאות האמיתית באה לידי ביטוי במסרקות ברזל על בשרו.

ועל פן שִׁכַּר עוֹלָם הַבָּא, "עֵינַי לֹא רָאִתָּה א-לֵהִים זוֹלָתְךָ" (ישעיה ס"ד, ועֵינַי בְּרִכּוֹת ל"ד). כִּי מֵאַחַר שִׁיחֵיָה כָּלֹו אָחֵד, לֹא יִהְיֶה עֵינַי שִׁירָאָה, רַק "א-לֵהִים זוֹלָתְךָ": וְאָמַר אָז, שְׁגַם בְּזֶה יֵשׁ קְשִׁיָּא מַה שְּׂאֵי אֶפְשָׁר לְהִבִּין. כִּי אִם כֵּן אֵיךְ יִהְיֶה חֲלוּק הַשְּׂכָר לְכָל אָחֵד וְאָחֵד לְפִי מְדַרְגָּתוֹ, וּלְפִי עֲבוּדָתוֹ וּיְגִיעָתוֹ בְּזֶה הָעוֹלָם בְּשִׁבִיל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. כִּי בְּנֻדָּאֵי גַם בְּהַסּוֹף הָאֲחֵרוֹן, לֹא יִהְיֶה כָּלָם שְׁוִים. וּמֵאַחַר שִׁיחֵיָה כָּלֹו אָחֵד, אֵיךְ שִׁיךְ חֲלוּק בֵּין אָחֵד לְחֵבְרוֹ לְפִי מְדַרְגָּתוֹ. אֵךְ יֵשׁ בְּזֶה סוּד שְׂאֵי אֶפְשָׁר לְהִבְנִי, וְהַדְּבָרִים עֲתִיקִים.

קְבֵלְת שְׁבֵת

בְּטִלִית אַכְסָה פְּנֵי

בְּטִלִית אַכְסָה רַגְלֵי

בְּטִלִית אֲעוֹפֵךְ

הִנֵּה אָנִי כְּמוֹ שְׂאֵנִי

מִקְבֵּל אוֹתְךָ

כְּמוֹ שְׂאֵת.